

L'església del castell de Berga

La lectura detallada de la planimetria del castell de Berga, anterior al projecte de reforma d'Antonio López Sopeña, de l'any 1797, ens permet veure com el conjunt de baluards i fortificacions que formava el castell de Berga es va construir, al llarg del temps, sense un pla preconcebut entorn del nucli original del castell altmedieval, que, a través de baluards i cortines, es va anar adaptant a les noves necessitats que la pirobalística anava imposant a l'arquitectura militar, a partir del segle *xvi*.

L'element més important que es va conservar de l'antic castell altmedieval és la seva església, que va ser reutilitzada com a caserna, i en els plànols conservats s'esmenta com «*Yglesia que sirve de Quartel*». El procés de transformar una església desafectada en caserna és prou comú en les fortaleses catalanes, especialment a partir del segle *xviii*, quan coneixem les transformacions d'edificis com la Seu Vella de Lleida, o la canònica de Sant Vicenç de Cardona. En tots aquests casos, i l'església de Berga no és una excepció, el procés de transformació es basa en la partició de l'alçada interior en diversos sostres per a l'allotjament de la tropa, l'afegit de cossos, o el canvi d'ús de capelles i sagristies, podent conservar algun àmbit (l'absis central a Berga), com a església castellera.

Com la resta dels edificis castellers, l'església del castell de Berga ha estat totalment enderrocada, i avui només hem pogut identificar-ne la part baixa del mur nord, on es conserva part del seu parament, reforçat per contraforts totalment coincidents en forma i posició amb els dissenys

conservats en la planimetria del castell.

Les escasses restes conservades, identificades gràcies a la precisió de la planimetria elaborada pels enginyers militars, permeten situar l'emplaçament d'aquesta església, i aventurar que encara queda part de les seves estructures en el subsòl de la «plaça» del castell, on es va implantar la piscina de la instal·lació hotelera del Mesón Castillo de San Fernando.

Tot i la manca d'exploracions arqueològiques, la planimetria conservada de l'església del castell de Berga ens permet conèixer, amb suficient precisió, les seves característiques arqueològiques i la seva filiació estilística i cronològica.

L'església del castell de Berga és (o era) un edifici de planta basílica, de tres naus, cobertes amb voltes de canó, de perfil semicircular, amb la volta de la nau central reforçada per arcs torals, mentre que les voltes de les naus laterals no sembla que disposessin d'aquest reforç, que genera uns pilars, aparentment, en forma de «T», de separació de les naus i suport dels arcs formers i torals. A jutjar per les seccions dibuixades, dos parells de pilars de la nau van ser suprimit per donar més llum als arcs i integrar més la nau central a les laterals. No podem descartar, però, que els pilars fossin en forma de creu, i que les voltes de les naus laterals també fossin reforçades per arcs torals, com així sembla indicar-ho la presència de contraforts a la façana nord, corresponents a cada arc toral, que a la façana sud no hi són, per les importants transformacions sofertes.

Les naus es remataven a llevant per tres absis semicirculars, dels quals el del costat sud havia desaparegut i havia estat substituït per una sala rectangular, que probablement era originalment una sagristia, que en l'estructura militar de l'església era destinada a magatzem de pólvora, mentre que el tram de llevant de la nau sud, precedent de l'absis, era destinat a sala d'armes.

Davant de l'absis central s'hi trobava una cúpula, que, pel grafisme del plànol, semblaria una obra que substituís una cúpula original, ja que no es detalla el sistema estructural que permet passar de la planta quadrada a la semicircular, o octogonal, i l'alçada de la cúpula dibuixada no admet la ubicació dels elements constructius que permetrien el canvi de planta, que possiblement serien unes trompes. També els murs perimetrals depassen l'alçada de la cúpula, assenyalant la presència d'un cimbori alt, que, molt probablement, depassés molt destacadament l'alçada de les naus. Tot i que els plànols estudiats no precisen aquest punt, i el seu grafisme és molt poc concret, sembla que la cúpula de la nau central definia el creuer d'un transsepte, amb volta perpendicular a les de les naus. No sembla geomètricament possible que la major alçada dels arcs de suport de la cúpula fos compatible amb les voltes de canó, molt més baixes, de les naus laterals, i per això és lògic suposar que l'església del castell de Berga no era una excepció al model generalitzat de les naus amb transsepte cupulat, que es troba a Sant Vicenç de Cardona i a la major part de les esglésies altmedievales catalanes, que van adaptar estructures cupuliformes.

No sembla raonable suposar, amb les dades existents, que l'església de Berga fos d'una tipologia singular com la de Sant Llorenç de Morunys, que per disposar d'una cúpula amb nau central, sense transsepte, aquella ha d'adoptar una peculiar planta el·líptica.

Cúpules altes i cimboris molt destacats són elements molt comuns en l'arquitectura catalana del segle *xi* al segle *xii*, i podem esmentar els exemples de Sant Vicenç de Cardona, Sant Pere de Ponts, la Seu Vella de Lleida, o el destruït cimbori de Santa Maria d'Urgell. Amb tot, hem de tenir en compte que, com va succeir a Sant Vicenç de Cardona, les cobertes de l'església van ser sobrealçades i unificades de llevant a ponent, alterant el seu perfil original, especialment en el costat de llevant, on el joc de cobertes de cimbori i absis va ser totalment modificat.

El que sí sembla segur és que l'església original era coberta amb una única teulada a dues vessants, que abraçava les tres naus, segons consta en un dels plànols generals del castell, en concret en un perfil transversal, on es veu la façana de ponent de l'església, amb el doble ràfec, el de la coberta original i el del sobrealçament, també amb les finestres, una per a cada nau, rectangulars, pel que podem deduir que la seva forma original va ser alterada. El detall del dibuix no permet de precisar si el ràfec original era amb permòdols o arcuacions llombardes, o quin era el sistema ornamental que hi apareix grafiat (no oblidem que la intenció del plànol no era donar testimoni històric o artístic dels edificis del castell). En canvi, sí que sembla clar que la porta de l'església, oberta en aquesta

façana oest, era emfasitzada per arquivoltes.

No hi ha gaires detalls més sobre les obertures originals de l'edifici de l'església. Només podem afirmar que a l'absis nord s'hi conservava una finestra de doble esqueixada, finestres que, sens dubte, també hi eren a l'absis central, però que van ser tapiades en la reforma del presbiteri. En el moment de dibuixar-se el plànol de l'«Yglesia-Quartel», la part de la nau central, davant de l'absis i sota la cúpula, era tancada per murs que delimitaven l'àmbit d'un cor, que formava, probablement, l'església del castell, amb un altar major amb sagristia encabit al fons de l'absis.

En la secció longitudinal de l'església s'hi observa un desnivell entre la porta i el presbiteri, salvat per dos jocs de graons que no sembla que tinguin entitat suficient com per suposar que hi pugui haver una cripta sota el presbiteri.

A part de la finestra de l'absis nord i les obertures de la reformada nau sud, cal destacar, en la façana sud, la presència d'una possible porta que comunicava l'església amb el baluard adjacent (Baluarte de la Yglesia). Amb la construcció d'aquest baluard, la sagristia, substituïnt l'absidiola i el buidatge del mur per a la implantació de capelles, tot el costat sud de l'església era molt modificat, amb construccions posteriors a l'obra original, que s'assentaven sobre retalls obrats en l'esperó rocós del baluard, entre les quals hem de ressaltar la presència d'una escala de cargol, que, al segle XVII, quan es dibuixen els plànols, menava a la sotacoberta, però que no podem saber si hi era anteriorment i on conduïa.

La porta oberta en la façana sud, sobre l'espai que després ocuparà el baluard, ens permet de plantejar la suggeridora hipòtesi que l'església del castell de Berga fos la seu d'una comunitat canònica. La presència de més d'una porta (generalment tres) en una església altmedieval és indicatiu de la presència de comunitats monàstiques o canòniques, aquestes molt comunes a les esglésies castrals. No podem, però, en l'estat actual dels nostres coneixements, excloure la possibilitat que la

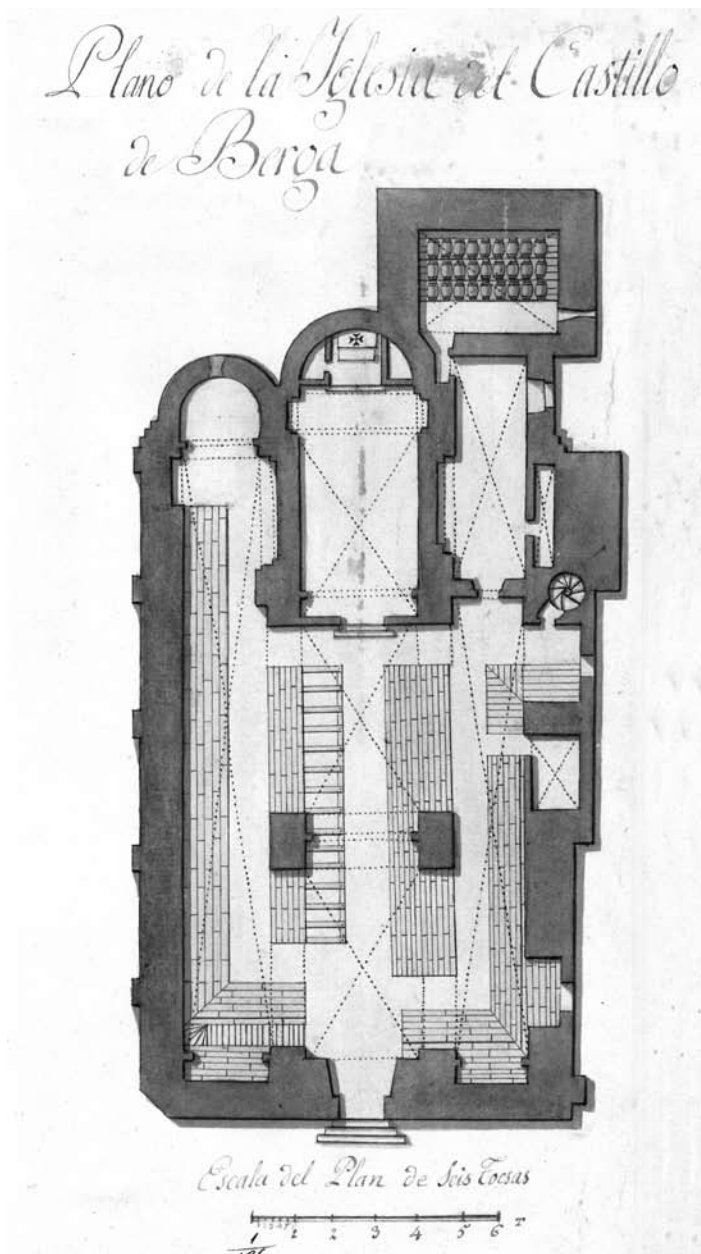
porta sud es correspongués amb la porta principal del temple, i que la porta oest, que és obra no anterior al segle XII, a jutjar per la seva composició d'arquivoltes, no fos la reforma d'una porta anterior, sinó que s'obrí de bell nou en un moment posterior a l'obra del temple.

Si la porta oest fos la reforma d'una anterior porta ens trobaríem amb una església amb almenys dues portes, en una disposició òptima perquè l'espai del baluard fos ocupat originalment per una canònica, en una disposició pràcticament idèntica a la que trobem a les canòniques de Sant Sadurn del castell de Llordà, de Sant Vicenç del castell de Cardona, o de Sant Pere del castell d'Àger, per esmentar només tres conjunts de canòniques castrals del segle XI, que no adopten la tipologia claustral, com Santa Maria del castell de Mur, per tal d'adaptar la seva arquitectura a les condicions topogràfiques d'un emplaçament definit per condicions estratègiques i militars.

En aquest punt, probablement ja estem en condicions de plantejar el tema de la cronologia i filiació de l'església del castell de Berga.

Al llarg de tot el discurs, s'ha anat intuïnt l'opinió que l'església del castell de Berga era una obra construïda durant la primera meitat del segle XI, ja que així ho sembla indicar clarament la seva disposició tipològica. Aquesta impressió es reforça si ens fixem en les seves façanes, dissortadament no detallades suficientment en els plànols militars, però que queda clar que eren dotades de contraforts, en un model constructiu de façanes amb contraforts (i potser també amb arcuacions), que a la Catalunya del segle XI té el clar paral·lel de l'església de la canònica de Sant Vicenç del castell de Cardona.

Aquesta impressió cronològica es reforça si passem dels plànols a l'evidència física conservada i observem la part baixa del mur nord (l'única part avui visible de l'església), on hi trobem el mur amb contraforts, dibuixat als plànols, construït amb un magnífic aparell de carreus, l'*opus vittatum* característic del treball dels constructors catalans del segle XI.

Les condicions constructives de les parts conservades de l'església del castell de Berga confirmen la filiació que s'intueix en la seva anàlisi tipològica, que el moment de la seva construcció ha de situar-se en la primera meitat del segle XI, contemporània de les grans obres que es consagren entre els anys 1025 i 1050, amb una clara relació tipològica i estratègica amb l'església del castell de Cardona, fins al punt que podríem afirmar que l'església de Berga és una versió simplificada i reduïda de la monumental i ostentosa església de Cardona.

Les relacions entre Berga i Cardona no es limiten al clar parentiu entre les seves esglésies, sinó que aquest parentiu és la confirmació més visible de les estretes semblances entre ambdós castells,

pel seu emplaçament estratègic, als confins del seu comtat (Urgell i Cerdanya), sobre un esperó rocallós de fàcil defensa, per la seva evolució urbana, desenvolupant un important nucli de població al peu del turó del castell, nucli que, en ser fortificat, al segle XIV, lliura les seves muralles a les defenses del castell, integrant-lo en el perímetre defensiu de la ciutat. Relacions que, quan puguin ser estudiades sobre bases arqueològiques podran ajudar a entendre el procés de formació, consolidació i sentit militar de les fortaleses dels confins de la frontera del segle IX.

Joan-Albert Adell i Gisbert
Dr. Arquitecte